

Miskoncepty a prekoncepty

ve světle adventních svíček

Úkolem přírodovědného vzdělávání je učit děti vědeckému pohledu na svět, rozvíjet jejich neúplné koncepty (prekoncepty) a opravovat jejich miskoncepty tak, aby v pozdějším věku bylo jejich poznání světa úplné. Ve vědeckém horlení však mnozí zapomínají na didaktickou zásadu přiměřenosti, která je – obzvláště v předškolním věku – velice důležitá.

PHDr. KATEŘINA JANČAŘIKOVÁ, PH.D.

Pro správné porozumění didaktické zásadě přiměřenosti je třeba si uvědomit, že předškolní děti chápou svět jinak než dospělí. Toho si byl dobře vědom švýcarský psycholog Jean Piaget, který **věk mezi 2–7 lety** nazval **předoperačním stadiem**. Děti v tomto období si uvědomují samy sebe, významně rozvíjejí schopnost komunikovat v mateřském jazyce, ale považují se za střed vesmíru (egocentrické myšlení). Teprve se učí hledět na problém i očima jiného člověka (decentrace). Piaget rovněž vymyslel několik jednoduchých pokusů, na základě nichž dokázal demonstrovat odlišné chápání předškoláků. S dětmi tyto pokusy opakovane

realizoval a nafilmoval a popsal dětské reakce. Po Piagetovi dané pokusy zopakovala celá řada vědců – se stejným výsledkem (až na nečetné výjimky). Pokusy s 5,5letou dívkou lze zhlédnout na <https://www.youtube.com/watch?v=tQLpysTbFso>.

V předvánočním čase se nabízí možnost přiblížit **didaktickou zásadu přiměřenosti na tradicích a mystériích Vánoc**. Nejprve si ale připomeneme **termíny konstruktivistické didaktiky**.

I Prekoncept

Prekoncept je **prvotní představa dítěte či žáka o vybraném jevu**. Prekonceptem je například výrok „Děti se rodí mamince z břicha“. Podle konstruktivistické teorie učení by učitelé měli před výkladem či řízenou aktivitou zjišťovat poznatky dětí/žáků o daném problému (prekoncepty) a navazovat na ně (Jančaříková, 2015).

Poznatky se někdy šíří drobnými krůčky. Například jedna čtyřletá hol-

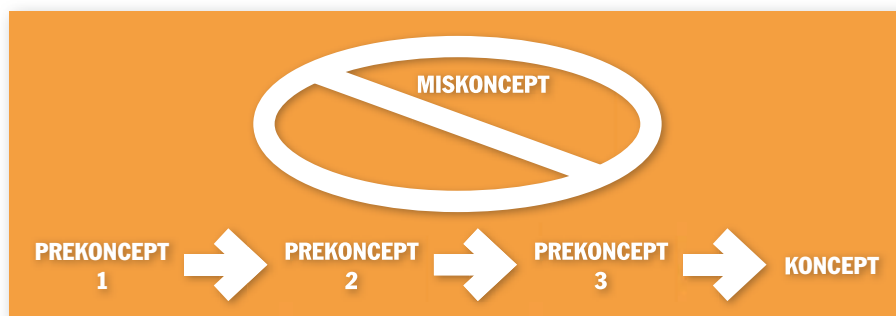

Rozvíjení dětských představ o daném jevu aneb Od prekonceptů ke konceptu

čička svůj postup formulovala slovy: „Maminka mě vytlačila z bříška.“ Cílem je správné vědecké poznání (koncept). Sousednost můžeme schematicizovat takto:

I Miskoncept

Miskoncept je naproti tomu **mylná představa o zkoumaném jevu**, kterou si děti vytvořily buď samy, nebo za pomoci dospělých či médií. Na rozdíl od prekonceptu jde o jakousi slepou uličku v poznávání světa. Příkladem miskonceptu je formulace „Děti nosí čáp“, která musí být dříve či později opuštěna, protože neslouží jako odrazový můstek pro vytváření správných poznatků.

Je přirozené, že si děti miskoncepty vytvářejí nebo je přejímají. Podle konstruktivistické teorie učení by je pedagogové či rodiče měli citlivě vést tak, aby miskoncepty opouštěly a jejich vnímání světa bylo stále více vědecké (Jančaříková, Mazáčová, 2014).

Ovšem málokdo k tomu dodá, že násilné, necitlivé vymítání miskonceptů narušuje zdravý psychický vývoj dětí a mladších žáků. Právě zde je třeba uplatňovat didaktickou zásadu přiměřenosti a také responsibilitu, protože Piagetem uvedený věk je pouze orientační, některé děti vyžívají rychleji, jiné pomaleji.

Rozkrývání miskonceptů ovšem nesmí být násilné a samoúčelné.

I Vánoční miskoncept

Podívala jsem se na diskuse na toto téma na českých sociálních sítích. Jedna z diskutujících se ptá: „Ahoj, dnes přišla kamarádčina dcera ze školy s tím, že jim paní učitelka řekla (čtvrtá třída), že Ježíšek není. Kámoška z toho samo-

Příklad

Velké pozdvižení vyvolala učitelka ze základní školy Blackshaw Lane v Roytonu, která sedmiletým žákům prozradila, že jim vánoční dárky dávají rodiče. Rodiče si stěžovali v takové míře, že učitelka byla následně propuštěna.

Podle http://www.blesk.cz/clanek/zpravy-udalosti-zajimavosti/105606/ucitelka-prozradila-detem-ze-darky-nosi-rodice.html?utm_source=blesk.cz&utm_medium=copy

zřejmě nemá radost, protože doufala, že letos ještě bude Ježíšek. Mně to tedy zase jako tak velká tragédie nepříjde, holce je dost let. Učitelka si sice měla dát pozor na pus, ale ve čtvrté třídě už asi nečekala, že bude ještě někdo věřit. Tak mě napadlo, jak to je s Ježíškem u vás? Věří/věřily vaše děti?“

Také se ukázalo, že rodiče dokonce jaksi počítají s tím, že s nástupem do školy děti o vánoční miskoncept přijdou. Ono to de facto souvisí s věkovou hranicí pro přestup z předoperačního intuitivního stadia do **stadia konkrétních operací (7–12 let)**. Ale jak vyplývá z odpovědí v diskusních fórech, vyzrávání dětí je různé. Některé již v předškolním věku samy vánoční miskoncept opouštějí a buď s rodiči dále hrají „hru na Ježíška“, nebo je obviní ze lži.

Příklad č. 3

Dcera začala být ve 4 letech na pochybách a ptala se, kde bere Ježíšek peníze a kdy chodí do hračky a tak podobně. Já už jsem si vyloženě vymýšlet nechtěla, takže jsem jí řekla pravdu (dárky dávají rodiče a prarodiče).

Jiným dětem vydrží vánoční miskoncept déle, respektive rodiče by si přáli, aby jim déle vydržel.

Příklad č. 4

Dcera na Ježíška věří, i na čerty, anděly a Mikuláše... a já jsem moc ráda. Je to asi to jediné „dětské“, co má. Jinak je odmalička hodně dospělá a vyspělá. Za rok, až bude ve škole, ji o tu iluzi už určitě někdo připraví, ale do té doby ať si užívá a fantazíruje.

Při odhalení vánočního miskonceptu je největším traumatem pro rodiče to, že je jejich dítě obviní z lhaní. Mnozí z nich se tak potácejí mezi obavou, že budou obviněni z lhaní, a touhou ponechat dítěti ještě chvíli tu kouzelnou dětskou představu. Z diskusí je zřejmé,

Příklad č. 2

Našemu synovi to takhle vyžvanila učitelka už v první třídě a mě tedy dost naštvála, v té době ještě věřil a bylo to kouzelné. Navíc jsem byla připravena mu to časem říct sama i se správným zdůvodněním, ale v podání učitelky to vyznělo, jako že rodiče lžou, když vykládají o Ježíškovi. No, popravdě lžou, ale já bych to vysvětlila tak, že je to kvůli tomu, aby děti měly to překvapení, atmosféru a tak.

že rodiče neoperují s pojmy miskoncept a prekoncept a že udržování dítěte v miskonceptu vnímají jako lhaní. Jistě by se jim ulevilo, kdyby znali pedagogickou teorii.

Příklad č. 5

Museli jsme dceři říct pravdu už v 1. třídě, protože nás měla za lháře. Všichni ve třídě jí tvrdili, že se to říká jen malým děckám, že ve skutečnosti dárky kupují rodiče a že jí lžeme.

Ovšem na druhou stranu děti, které vyzrají a opouštějí předoperační stadium, skutečně velice nelibě nesou, když jim rodiče neodpovídají na jejich otázky pravdivě a udržují je v „bludu“. A to tím více, čím nešetrnější je „probuzení“.

Příklad č. 6

Dospělý vzpomíná na dětství (retrospektiva): Zpětně se k tomu stavím neutrálně. Mělo to své kouzlo, jenže ono to kouzlo jde vyrobít, i když se nebude lhát. Probuzení a prozření následně vnímám jako dost tvrdou ránu. Ne ve smyslu, že Ježíšek neexistuje, ale ve smyslu, že se ke mně přistupovalo jako k dítěti a že se se mnou nejednalo férově. Svým dětem budu vždy říkat pravdu a nikdy je nenechám vyrůstat v iluzi.

Nejspíš neexistuje univerzální odpověď, jak na to. Optimální je, když je dospělý dostatečně citlivý k dítěti, se kterým tuto otázku řeší, a reaguje responsivně.

Příklad č. 7

Pokud na Ježíška věří, tak bych ji nechala věřit, ale jakmile by se začala ptát, jak to s tím Ježíškem je, tak bych jí to řekla podle pravdy.

Responsibilní přístup pomůže i v situaci, kdy se vánoční tajemství prozradí shodou okolností.

Příklad č. 8

Dcera mě načapala, jak balím dárky. Takže jsem to vysvětlila tak, že Ježíšek naděluje dětem a dospěláci, aby jim to nebylo líto, si nadělují dárky navzájem. S touto historkou bych to vzala tak, že až by to moc zavánělo prozrazením, řeknu, že už je dítě velké a začínají nadělovat dospěláci.

Pedagogové jsou v obtížnější situaci, protože obvykle nemají možnost tuto záležitost řešit individuálně, ale pracují s heterogenním kolektivem – některé děti ve třídě věří, že dárky nosí Ježíšek, jiné ne. V takové diskusi je třeba vysoké míry diplomacie.

Adventní čas má své kouzlo. Možná i proto, že není žádná všeobecně uznávaná představa o pravém vánočním konceptu. I když víme, že dárky pod stromečkem si nadělujeme sami, někteří z nás dospělých stále věří, že mnohem větší dary (zdraví, ochranu před nepřáteli, požehnání) jsou *shůry*.

Diagnostikování žákovských představ a odhalování miskonceptů se stává jedním z významných výzkumných úkolů (Janík, Stuchlíková, 2010; Jančaříková, Mazáčová, 2014), a to obzvláště proto, že jak naznačuje Gardner (2003), mají naivní teorie, které si lidé vytvořili v předškolním věku, určující

Příklad č. 9

Pracuji jako učitelka a dětem vždycky říkám, že je mají rodiče rádi, a tak jim kupují nějaké dárečky oni, a něco zase nosí Ježíšek. Je to podle mě ideální varianta tvrzení, protože dost dětí už chodí s tím, že Ježíšek není a že to kupují rodiče, a přesvědčují o tom ostatní (jedná se o 1. až 5. třídu). Navíc ještě přidávám, že i teď, když jsem dospělá a vím, od koho co dostávám, pod stromečkem vždycky najdu alespoň jeden dárek, který nikdo z rodiny nekoupil. No a těch, co třeba i schválně kazí představy ostatním, se ptám, jak je to tedy možné. Jsou z toho vždycky tak roztomile vykojení a někteří zase začnou o Ježíškovi přemýšlet. Je škoda, že se najdou učitelky, které to Ježíškovo snažení kazí.

význam pro jejich budoucí chápání světa a jejich úspěšnost v něm.

Naučme se citlivosti a ponechme dětem jejich mystéria tak dlouho, jak bude potřeba. Oslavujeme s nimi vánoční svátky a ponechme jim svobodu, aby si pravdu postupně odhalovaly samy. ■

Autorka působí jako vedoucí Centra environmentálního vzdělávání a výchovy a zároveň jako odborná asistentka katedry biologie a environmentálních studií PedF UK